

PRIVRŽENOST I RODITELJSKI STILOVI KAO PREDIKTORI PROBLEMA U PONAŠANJU

Sablić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:033756>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**PRIVRŽENOST I RODITELJSKI STILOVI KAO PREDIKTORI PROBLEMA U
PONAŠANJU**

Ivana Sablić

Split, 2024.

Odsjek za pedagogiju

Nasilje u bliskim vezama

**PRIVRŽENOST I RODITELJSKI STILOVI KAO PREDIKTORI PROBLEMA U
PONAŠANJU**

Studentica:

Ivana Sablić

Mentor:

doc. dr. sc. Katija Kalebić Jakupčević

Split, rujan 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod	3
2. Obitelj	4
2.1. Rizična obitelj	4
2.2. Utjecaj socioekonomskog statusa i etničke pripadnosti na odgoj	5
2.3. Utjecaj obiteljskog stresa na djecu	6
3. Emocionalni razvoj	8
3.1. Privrženost	8
3.1.1. Vrste privrženosti	9
3.2. Uskraćivanje majke	10
3.3. Uloga oca u privrženosti	11
4. Roditeljski stil	12
4.1. Roditeljski odgojni stil	12
4.1.1. Autoritarni stil	13
4.1.2. Autoritativni stil	13
4.1.3. Permisivni stil	14
4.1.4. Zanemarujući stil	15
4.1.5. Helikopter roditelji	15
4.2. Autoritarni odgojni stil roditelja kao prediktor školskog neuspjeha i eksternaliziranih problema u ponašanju	16
4.3. Roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje	17
5. Problemi u ponašanju	19
5.1. Poremećaji nedovoljno kontroliranog ponašanja	20
5.1.1. Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj	20
5.1.2. Poremećaji ophođenja.....	21
5.1.3. Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem	21
5.2. Poremećaji pretjerano kontroliranog ponašanja	22
5.2.1. Strahovi u djetinjstvu	22
5.2.2. Socijalna povučенost	23
5.2.3. Depresivnost	24
6. Rizični i zaštitni čimbenici za razvoj problema u ponašanju	25
6.1. Rizični čimbenici	25
6.2. Zaštitni čimbenici	26

6.2.1. Otporna djeca	27
6.3. Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju	27
6.3.1. Utjecaj razvoda braka roditelja na djecu	29
6.3.2. Roditeljski sukobi prije razvoda braka	30
6.3.3. Razdoblje nakon razvoda braka	30
7. Prevencija problema u ponašanju.....	31
7.1. Preventivne intervencije namijenjene djeci i mladima	32
7.2. Slobodno vrijeme u funkciji prevencije problema u ponašanju	33
8. Suradnja pedagoga s roditeljima	35
9. Zaključak	36
10. Sažetak	37
11. Literatura	38

1. Uvod

Ponašanje djece i adolescenata često se promatra kao rezultat privrženosti s roditeljima te specifičnog roditeljskog odgojnog stila. Privrženost, kao prva i temeljna emocionalna veza koju dijete stvara sa skrbnikom, ima značajan utjecaj na njegov razvoj, kako emocionalni tako i socijalni. Kvaliteta upravo ove veze često postavlja snažne temelje za daljnji razvoj te značajno utječe na ponašanje djece i adolescenata.

S druge strane, svaki od četiri roditeljska odgojna stila ima svoje karakteristike koje u značajnoj mjeri utječu na djetetov razvoj, ponašanje i sliku o sebi. Tako se autoritarni, permisivni i zanemarujući odgojni stilovi smatraju onima koji povećavaju rizik za razvoj problema u ponašanju, dok se autoritativni se smatra zaštitnim čimbenikom.

Budući da najveći broj stručnjaka i istraživača smatra da je kombinacija karakteristika ličnosti te interakcije unutar obitelji najbolji prediktor za razvoj problema u ponašanju, ovaj se rad bavi razumijevanjem kako privrženost i različiti roditeljski odgojni stilovi utječu na pojavu problema u ponašanju kod djece i adolescenata.

2. Obitelj

Obitelj je djetetov prvi i dugoročni kontekst za razvoj. Svakom je djetetu potreban zadovoljavajući i podržavajući obiteljski život, a ona djeca kojoj taj aspekt nedostaje vjerojatno će jako žudjeti za njim. Jasno, postoje i drugi konteksti koji utječu na razvoj djece, no oni se ne mogu mjeriti s utjecajem koji ima obitelj (Berk, 2015).

Wilson i Howell (1995; prema Bašić i Janković, 2001) navode da je obitelj društvena instanca koja se uvijek prva analizira pri govoru o razvoju problema u ponašanju. To govori u prilog tome da je obitelj najvažnija čovjekova zajednica koja ničime ne može biti nadomještena.

Provedena su brojna istraživanja obitelji kao sustava, a ona provedena na obiteljima različitih etničkih pripadnosti iznjedrila su rezultate koji pokazuju da su djeca čvrstih, ali toplih roditelja sklona poslušati roditeljske zahtjeve. S druge strane, grubi i nestrpljivi roditelji imaju opiruću i buntovnu djecu. Budući da je njihov odnos dvosmjernan, loše ponašanje djece potencira roditeljsko korištenje kazne i prisile što rezultira još većom neposlušnosti djece (Berk, 2015). Važno je naglasiti istraživanje koje su proveli Reiss i sur. (1995; prema Lebedina Manzoni, 2006) te zaključili da se gotovo 60 % neprihvatljivog ponašanja kod adolescenata može direktno pripisati konfliktom i negativnom roditeljskom ponašanju prema adolescentima.

Topao i pažljiv bračni odnos rezultira djelotvornim roditeljstvom u kojem partneri međusobno podupiru roditeljske postupke, djecu pohvaljuju i podržavaju više nego što ih grde i kritiziraju te tako stvaraju sigurnije obrasce privrženosti. Suprotno tome, napet i neprijateljski bračni odnos dovodi neslaganja i u roditeljskim postupcima, te su ovakvi roditelji manje reaktivni na potrebe svoje djece, a izražavaju veću količinu kritiziranja, ljutnje i kažnjavanja. Njihova djeca nerijetko pokazuju širok spektar poteškoća s emocionalnom regulacijom i sigurnosti. Kod djevojčica se češće javljaju internalizirane poteškoće (krivljenje sebe, zabrinutost, strašljivost, pokušaj popravljivanja roditeljskog odnosa), a kod dječaka eksternalizirane (ljutnja, agresivnost). Istraživanje provedeno od Bangladeša do SAD-a pokazalo je da roditeljski sukob dosljedno narušava dobro roditeljstvo zbog stalnih nesuglasica koje izazivaju kritiziranje i omalovažavanje djece. Jasno je da takvi roditeljski postupci posljedično povećavaju vjerojatnost pojave problema u ponašanju svoje djece (Berk, 2015).

2.1. Rizična obitelj

Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode da je rizična obitelj ona koja svojim funkcioniranjem kod djece nepovoljno utječe na fiziološko funkcioniranje te tjelesni i

emocionalni razvoj, sprječava zdrav razvoj u djetinjstvu te utječe na nezdrave oblike razvoja u razdoblju adolescencije i odrasle dobi. Postojanje sukoba i agresije temeljna su karakteristika ovakve obitelji, a odnosi među članovima su izrazito hladni.

Negativno emocionalno doživljavanje i neprihvatljivo ponašanje u najvećoj mjeri potiču stalna izloženost roditeljskim sukobima, neodgovarajuća roditeljska skrb te novčane teškoće. Svaki od navedenih čimbenika povećava vjerojatnost pojave nepoželjnih ponašanja, a ako su sva tri faktora prisutna, njihovo se djelovanje zbraja. Dok nekvalitetno roditeljstvo karakterizirano roditeljskim sukobima potiče agresivno i delinkventno ponašanje, novčane teškoće uzrokuju poteškoće na mentalnom polju, najčešće uzrokujući anksioznost i depresiju (Gerard i Buehler, 1999; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Loeber i Stouthamer-Loeber (1986; prema Bašić i Janković, 2001) navode četiri modela „obitelji pod rizikom“:

- 1) zanemarujuće obitelji – roditelji djeci posvećuju malo vremena i rijetko ih provjeravaju
- 2) konfliktne obitelji – česti sukobi među roditeljima te roditeljima i djecom često popraćeni nasiljem, djeca se osjećaju odbačenom od roditelja
- 3) devijantne obitelji – toleriraju ili podupiru devijantno ponašanje, najčešće agresivni ili devijantni roditelji
- 4) kaotične obitelji – nedostatak jasno utvrđenih granica, niska bliskost među članovima, često niski socioekonomskog statusa, u daljnjem tekstu SES, poteškoće u socijalnom i emocionalnom funkcioniranju.

2.2. Utjecaj socioekonomskog statusa i etničke pripadnosti na odgoj

Rastom i padom SES-a, članovi obitelji susreću se s promjenama okolnosti koje utječu na funkcioniranje obitelji, a čemu doprinosi svaka komponenta SES-a (obrazovanje, profesionalni prestiž, vještina, prihod). Kada se roditelje niskog SES-a upita koje su im kvalitete kod njihove djece važne, oni navode vanjske karakteristike (čistoća, urednost). S druge strane, kada se isto pitanje postavi roditeljima visokog SES-a, oni navode psihološke karakteristike (sreća, kognitivna i socijalnu zrelost). Takvi roditelji više komuniciraju sa svojom djecom i pružaju im više topline, dok roditelji niskog SES-a češće pribjegavaju korištenju tjelesnog kažnjavanja i kritike. Navedenim razlikama u velikoj mjeri doprinosi postignuti stupanj obrazovanja roditelja. Veća ekonomska sigurnost doprinosi većoj količini komunikacije, brige i njegovanja psiholoških karakteristika, dok u suprotnom ekonomska nesigurnost stvara visoke razine stresa

i nezadovoljstva koji rezultiraju većom uporabom prisilnog discipliniranja, posebice ako takvi roditelji snažno vjeruju u njegovu vrijednost (Berk, 2015).

Po pitanju bogatstva, Berk (2015) izdvaja nekoliko istraživanja u kojima su djeca imućnih roditelja do sedmog razreda pokazala mnoge ozbiljne probleme koji su se povećavali u razdoblju trajanja srednje škole. Imala su niže ocjene, češće su se upuštala u zlouporabu alkohola i droga, a uz to su pokazivala više razine anksioznih i depresivnih poremećaja. Kao važan rezultat istraživanja ističe se podatak da su imućni roditelji u gotovo jednakoj mjeri nedostupni svojoj djeci kao i roditelji nižeg SES-a koji se nose s velikim financijskim problemima. Najzanimljiviji podatak dobiven istraživanjem jest da je konzumiranje večernjeg obroka povezano sa smanjenjem poteškoća prilagodbe, kako kod djece imućnih roditelja, tako i kod djece roditelja niskog SES-a.

Conger i Donnellan (2007) razvili su FSM model (Family Stress Model) koji ističe važnost razumijevanja kako ekonomske poteškoće mogu rezultirati ekonomskim pritiskom unutar obitelji. Nedostatak prikladne hrane i odjeće, poteškoće s plaćanjem računa i smanjenje potrebnih troškova samo su neki od problema s kojima se siromašne obitelji svakodnevno susreću. Povišeni ekonomski pritisak čini roditelje podložnijima emocionalnome stresu što dovodi do depresivnosti, anksioznosti, ljutnje i otuđenja, ali i upotrebe raznih supstanci i antisocijalnoga ponašanja.

2.3. Utjecaj obiteljskog stresa na djecu

Conger i Elder (1994; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) prikazuju model obiteljskog stresa koji objašnjava djelovanje stresa na složene obiteljske procese te razvoj djece. Stres prvobitno narušava mentalno zdravlje roditelja što dovodi do depresivnosti i razdražljivosti. Takvi osjećaji dalje narušavaju već ugrožene bračne odnose što uzrokuje manju dostupnost roditelja njihovoj djeci. Mlađa djeca tako pokazuju agresivnost ili povlačenje, a starija simptome delinkvencije te zlouporabu opojnih sredstava. Model nalaže da obiteljski stres ponajviše štetno utječe na djecu smanjujući kvalitetu roditeljstva i bračnih odnosa.

Parke i suradnici (2004) proveli su istraživanje na europsko-američkim i meksičko-američkim obiteljima koje je pokazalo su djeca čiji se roditelji suočavaju s financijskim poteškoćama izložena dvostrukom riziku. Istraživanje je dokazalo izravnu vezu između bračnih problema i djetetovih ishoda, posebno kada je riječ o neprijateljskom roditeljstvu očeva. Meksičko-

američke obitelji češće izlažu svoju djecu obiteljskim sukobima zbog skromnijeg načina života u usporedbi s europsko-američkim obiteljima koje češće uspiju prikriti svoje bračne poteškoće.

Istraživanje provedeno na 60 učenika od petog do osmog razreda osnovne škole, a koji su imali utvrđen školski neuspjeh, te na 60 učenika kontrolne skupine iste dobi i spola pokazalo je da je neurotičnost kod djece direktna posljedica roditeljskih sukoba. Upravo je neurotičnost pogodna za manifestaciju raznolikih problema u ponašanju (Dautović, 1999).

3. Emocionalni razvoj

Postoje četiri temeljna mehanizma roditeljskog utjecaja na emocionalni razvoj djece (Čudina-Obradović i Obradović, 2006):

- 1) djeca stječu emocionalne karakteristike na temelju skrbnikovih reakcija na vlastitu uznemirenost
- 2) pozitivne emocije, posebno radost, potiču se skrbnikovim iskazivanjem emocionalne topline i osjećajnosti
- 3) odobravanje i nagrađivanje roditeljima prihvatljivih emocija pomaže djeci u učenju izražavanja osjećaja i regulacije osjećaja
- 4) učenje o emocijama i njihovim imenima, opisivanje trenutnih osjećaja doprinosi razvijanju emocionalne pismenosti.

3.1. Privrženost

Maccoby (1980; prema Pennington, 2004) privrženost definira kao težnju za blizinom određenih ljudi i osjećajem sigurnosti u njihovoj nazočnosti koja se javlja tijekom prve dvije godine života. Najintenzivnija je početkom druge godine života, kako kod djece koja sve vrijeme provode u roditeljskom domu tako kod djece koja pet dana tjedno provode u predškolskoj ustanovi (Kagan, 1976; prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Freud je bio prvi istraživač koji je sugerirao da je emocionalna veza djeteta s primarnim skrbnikom temelj za razvoj svih kasnijih odnosa. Suvremena istraživanja ipak pokazuju da kasniji odnosi nisu pod utjecajem samo ranih iskustava privrženosti nego i kontinuirane kvalitete odnosa između djeteta i skrbnika (Berk, 2015).

Istraživanjima je utvrđeno da je jačina privrženosti pozitivno povezana s majčinim razumijevanjem. Majke koje su reagirale dosljedno, pravilno i brzo na djetetovu uznemirenost, imale su djecu jake privrženosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

Teorija privrženosti značajna je za razumijevanje nastanka problema u ponašanju zato što za razumijevanje različitih odstupanja u psihološkom i socijalnom funkcioniranju osobe međuljudski odnosi imaju presudno značenje. Navedenu tvrdnju potvrđuju sva provedena istraživanja rizičnih i zaštitnih faktora za razvoj problema u ponašanju kao i psihičkih poremećaja. Na tom se planu razlikuju dvije temeljne dimenzije roditeljskog odnosa prema djeci, a snažno su povezane s problemima u ponašanju:

- 1) strog i grub odgoj
- 2) nedostatak jasne i postojeane discipline i nadzora (Sroufe i sur., 2000; prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Budući da većina problema u ponašanju nastaje kao posljedica određenih karakteristika međuljudskih odnosa, teorija privrženosti ističe rane odnose između dojenčadi i primarnih skrbnika. Problemi koji se javljaju u tom odnosu mogu pridonijeti razvoju psihopatologije djeteta koja u njegovu kasnijem životu rezultira razvojem problema u ponašanju i psihičkih poremećaja. Ipak, važno je naglasiti da međuljudski odnosi nisu jedini faktor koji utječe na razvoj problema u ponašanju niti direktno vode do njihovog razvoja. Njihov se utjecaj relativizira u odnosu s nekim drugim faktorima, poput bioloških, psiholoških i socijalnih (Bouillet i Uzelac, 2007).

Istraživanjima je utvrđeno da je jačina privrženosti pozitivno povezana s majčinim razumijevanjem. Majke koje su reagirale dosljedno, pravilno i brzo na djetetovu uznemirenost, imale su djecu jake privrženosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

Bowlby nalaže da se privrženost razvija kroz četiri stadija:

- 1) stadij preprivrženosti (do 6 tjedana) – djetetovi urođeni signali pomažu mu dovesti ga do bliskog kontakta s drugima, još nije privržen majci jer mu ne smeta biti ostavljen s nepoznatom osobom
- 2) stadij nastanka privrženosti (od 6 tjedana do 6-8 mjeseci) – dojenče različito reagira na skrbnika i neznanca, razvija osjećaj povjerenja prema skrbniku, ali još uvijek ne prosvjeduje u njegovu odsustvu
- 3) stadij jasno uspostavljene privrženosti (od 6-8 mjeseci do 18-24 mjeseca) – vidljiva privrženost poznatom skrbniku u čijem se odsustvu javlja separacijska anksioznost, a u njegovoj ga prisutnosti koristi kao sigurnu bazu
- 4) stadij recipročnog odnosa (od 18-24 mjeseca) – kao posljedica brzog napretka mentalnog predočavanja i jezika, dijete počinje razumijevati razloge skrbnikove odsutnosti zbog čega smanjuje negodovanje pri razdvajanju (Berk, 2015).

3.1.1. Vrste privrženosti

- 1) sigurna privrženost

Sigurno privrženost djeca u tehnici nepoznate situacije roditelja koriste kao sigurnu bazu za istraživanje. Pri odvajanju mogu zaplakati, ali ne moraju. Ukoliko zaplaču, razlog je odsustvo roditelja kojeg preferiraju u odnosu na nepoznatu osobu. Pri roditeljevu povratku, stalno traže njegov kontakt koji smanjuje plakanje, ukoliko je prisutno. 60 % ispitane djece srednjeg SES-a s područja SAD-a pokazuje ovaj obrazac. Kod djece niskog SES-a, veći broj ih pokazuje nesiguran obrazac (Berk, 2015). U svom istraživanju Ainsworth i Bell (1971) otkrile da su djeca koja su razvila sigurnu privrženost imala majke koje su pokazivale visok stupanj razumijevanja, osjetljivosti, suradnje i pristupačnosti.

Značajan doprinos razvoju sigurnog oblika privrženosti daje očevo provođenje vremena s djecom tijekom kojeg on potiče istraživačko ponašanje te preuzimanje rizika što ima pozitivan učinak na emocionalnu regulaciju i socijalne interakcije (Mlinarević, 2022).

2) izbjegavajuća privrženost

Pri odvajanju od roditelja, djeca s izbjegavajućom privrženosti čine se neosjetljivom. Nisu uzrujana, a na nepoznatu osobu reagiraju slično kao i na roditelja. Pri ponovnom susretu s roditeljem, izbjegavaju ga ili na njega slabo reagiraju. Ukoliko ih roditelj podigne, ne pridržavaju se za njega. 15 % ispitane djece srednjeg SES-a iz SAD-a pokazuje ovaj obrazac (Berk, 2015).

3) opiruća privrženost

Prije samog odvajanja od roditelja, djeca s opirućom privrženosti slabo istražuju i često traže roditeljevu blizinu. Pri njegovu odlasku, uznemirena su, a pri povratku pokazuju ljutnju i opiranje. Roditelja ponekad odguruju i udaraju, nastavljaju plakati te ih nije lako umiriti. 10 % djece srednjeg SES-a iz SAD-a pokazuje ovaj obrazac (Berk, 2015).

4) neorganizirano-neorijentirana privrženost

Pri ponovnom susretu s roditeljima, djeca s ovim obrascem privrženosti pokazuju suprotna ponašanja. Izbjegavaju roditeljev pogled ili mu se približavaju ravnodušno. Većinom pokazuju nesigurne izraze lica, a dio njih iznenada zaplače nakon što su se smirili. 15 % djece srednjeg SES-a iz SAD-a pokazuje neorganizirano-neorijentirani obrazac privrženosti (Berk, 2015).

3.2. Uskraćivanje majke

Psiholozi su problem uskraćivanja majke razmatrali kroz dva pitanja: imaju li negativna rana iskustva utjecaj na kasniji život te utječe li nerazvijanje specifične privrženosti u kritičnom razdoblju u djetinjstvu na teškoće stvaranja dubokih i trajnih veza u odrasloj dobi. Pennington

(2004) naglašava da problemi u ponašanju češće nastaju kao posljedica obiteljskog nesklada nego odvajanja djeteta od majke.

Rutter (1981; prema Pennington, 2004) izdvaja dokaze koji potkrepljuju tvrdnju da nedostatak jake, stabilne i trajne privrženosti može dovesti do razvoja poremećaja ličnosti i bezosjećajne psihopatije:

- 1) psihijatrijski poremećaji odraslih često imaju korijene u ranom djetinjstvu
- 2) pokušaji poništavanja negativnih posljedica ekstremnih slučajeva ranog uskraćivanja često su manje uspješni nego kad se uskraćivanje dogodi kasnije u djetinjstvu
- 3) opažena je veća povezanost između stanja u ranom djetinjstvu i odrasloj dobi nego između stanja u kasnijem djetinjstvu i odrasloj dobi.

3.3. Uloga oca u privrženosti

Beitel i Parke (1998) u svom radu naglašavaju važnost očeve samostalne skrbi o dojenčetu. Kada im je briga o dojenčetu bila prepuštena, većina je očeva pokazala sposobnost samostalne brige. Također se pokazalo da tada na njih manje utječe vlastiti osjećaj sposobnosti u odnosu na partnericu, ali i samo njezino mišljenje. S druge strane, kada su očevi i majke zajedno, različiti stavovi i vjerovanja doprinose procesu odgovornosti za dijete kao i hoće li i u kojoj mjeri očevi biti uključeni. Dakle, kada majke prepuste odgovornost očevima, očevi su pod manjim utjecajem tuđih mišljenja koja ograničavaju njihovu uključenost u skrb o djetetu.

Ono što je ključno u odnosu između djeteta i oca je igra. Za razliku od majki, očevi se češće upuštaju u visokopobuđujuće fizičke igre usmjerene prema izgradnji i organizaciji visoke emocionalne intenzivnosti. Unatoč sličnoj razini pozitivnog uzbuđenja dojenčeta tijekom igre s majkom i ocem, pozitivno je uzbuđenje tijekom igre s ocem bilo organizirano u nekoliko vrhunaca visoke pozitivne intenzivnosti. S druge strane, tijekom interakcije s majkom, uzbuđenje dojenčeta uglavnom je bilo organizirano u cikličke oscilacije između stanja niskog i srednjeg uzbuđenja (Feldman, 2003). Budući da očevi često pokazuju sklonost uzbuđenju, takvim igrama potiču djecu na preuzimanje rizika, istovremeno osiguravajući njihovu sigurnost. Štoviše, na taj način omogućuju djeci razvijanje hrabrosti u nepoznatim situacijama. Ono što je posebno istaknuto jest da grublja igra između oca i djeteta doprinosi razvoju poslušnosti i vještina natjecanja kod djece (Paquette, 2004).

4. Roditeljski stil

Darling i Steinberg (1993) u svom su kontekstualnom modelu roditeljskog stila naveli tri međusobno povezana, ali različita pojma nastala kao rezultat dugotrajnih istraživanja roditeljskog ponašanja:

- 1) roditeljske ciljeve i vrijednosti
- 2) roditeljski odgojni stil, te
- 3) roditeljsku aktivnost.

Prema ovom modelu, roditeljski se stil definira kao kombinacija stavova koji se komuniciraju prema djetetu i stvaraju emocionalnu klimu u kojoj se izražavaju roditeljska ponašanja. Model ne obuhvaća samo konkretne aspekte roditeljskog ponašanja, poput roditeljskih strategija, već i ton glasa roditelja, govor tijela, nepažnju te ispade bijesa.

4.1. Roditeljski odgojni stil

Odabir roditeljskog odgojnog stila ovisi o raznim čimbenicima, od vlastitog iskustva, preko bračnog odnosa, socioekonomskih prilika do trenutnog statusa zaposlenja, no ono što se pokazalo izrazito važnim su obrazovanje roditelja te inteligencija (Zbodulja, 2014).

Baumrind (1966) u svom radu definira tri roditeljska stila: permisivni, autoritarni i autoritativni. Maccoby i Martin (1983) proširuju ovu tipologiju dodavanjem četvrtog odgojnog stila koji nazivaju zanemarujući. Katz i McClellan (1997, prema Valjan-Vukić, 2009) su istraživanjem obiteljskih stilova utvrdili da se opća kompetencija djece pospješuje autoritativnim, a ne autoritarnim roditeljskim stilom odgoja.

Istraživanje koje su proveli Deković, Janssens i Van As (2003) pokazalo je da stupanj emocionalne uključenosti svih članova obitelji predviđa ponašanje adolescenata. Utvrđeno je da se antisocijalno ponašanje češće javlja kod onih adolescenata čiji roditelji primjenjuju neprijateljske metode odgoja. Primjerice, roditeljski osjećaj kompetentnosti utječe na antisocijalno ponašanje adolescenata jer utječe na njihovu međusobnu interakciju. Salari, Wells i Sarkadi (2014) u svom su istraživanju švedskih obitelji s djecom s problemima u ponašanju došli do otkrića da su roditelji koji su prijavili veće probleme u ponašanju svoje djece skloniji prakticiranju opuštenije roditeljske prakse te češće imaju nesuglasice.

4.1.1. Autoritarni stil

Autoritarni odgojni stil karakteriziraju visoka očekivanja i strogi nadzor uz minimalnu količinu topline i potpore, a osnovni su ciljevi odgoja učenje samokontrole i poslušnosti. Autoritarni roditelji određuju pravila i postavljaju granice o čijim se upitnostima ne smije raspravljati, a svako kršenje postavljenih pravila rezultira nekim oblikom kazne, vrlo često tjelesnim kažnjavanjem. Djeca autoritarnih roditelja često su promjenjivog raspoloženja, nepovjerljiva, nesigurna, povučena i bojažljiva (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ovakav odnos između roditelja i djeteta temelji se na odnosu nadređenosti (roditelj) i podređenosti (dijete). Obiteljska je komunikacija izrazito oskudna, a pretežito se svodi na monolog roditelja. To je prilika roditelja za kritiziranje djetetovih karakteristika, posebice lijenosti, no takve su kritike uvijek slabo podržane argumentima. Značajniji problemi mogu se javiti u razdoblju adolescencije kada ovakav tip odgoja nerijetko iznjedri djecu buntovnike koji krše društvene norme. Istraživanja su pokazala da djeca autoritarnih roditelja imaju veću sklonost delinkventnom ponašanju, posebice ako su bili fizički kažnjavani (Zrilić, 2005).

Zrilić (2005) objašnjava da predominantni roditelji mogu stvoriti dvije krajnosti kod djece. S jedne strane, mogu biti pokorni i težiti konformizmu, a s druge strane mogu postati pretjerano buntovni. Vrlo važan podatak otkriven provođenjem ankete je da 33 % učenika doživljava strah od učitelja, 10 % ih se strašno boji oca te 2,6 % majke.

Zanimljiva činjenica je da, iako djeca autoritarnih roditelja obično imaju loš školski uspjeh, njihov je uspjeh bolji nego kod djece čiji roditelji ne postavljaju zahtjeve, a također razvijaju manje antisocijalnih ponašanja (Berk, 2015).

Berk (2015) spominje vrlo važan pojam psihološke kontrole koji tumači kao suptilniji oblik kontrole, a odnosi se na nametnuta ponašanja kojima se manipulira dječjim ponašanjem. U slučaju nezadovoljnosti, roditelji djeci uskraćuju ljubav usmjeravajući emocije i pažnju sukladno djetetovoj poslušnosti.

4.1.2. Autoritativni stil

Autoritativni stil odgoja podrazumijeva postavljanje velikih zahtjeva i granica uz provođenje visokog nadzora, ali uz pružanje velike količine potpore i topline. Cilj je ovakvog odgoja razvijanje kreativnosti, znatiželje, samouvjerenosti i emocionalne neovisnosti. Odnos između roditelja i djeteta temelji se na prihvaćanju gdje je roditeljska uloga savjetnička umjesto

nadzorna. Djeca autoritativnih roditelja slobodno izražavaju misli i osjećaje budući da njihovi roditelji dosta vremena posvećuju razgovoru s njima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U trenutcima neslaganja između djece i roditelja, autoritativni se roditelji upuštaju u zajedničko donošenje odluka. Njihova spremnost za prilagodbu djetetovoj perspektivi povećava vjerojatnost da će dijete razumjeti njihovu perspektivu (Berk, 2015).

Nalazi longitudinalnih istraživanja pokazuju da je autoritativni odgojni stil učinkovit jer potiče zrelost i prilagodbu djece različitih temperamenata. Ipak, neka djeca zbog svojih dispozicija zahtijevaju veću količinu autoritativnih značajki od druge djece (Berk, 2015, prema Hart, Newell i Olsen, 2003).

Istraživanje posljedica roditeljskog nadgledanja adolescenata od 14. do 18. godine pokazalo je da što roditelji više znaju o kretanjima svoje djece, manje se djece upušta u delinkventno ponašanje (Laird i sur., 2003; prema Berk, 2015). Čak i ona djeca koju se smatra teško odgojivom reagiraju na autoritativni odgojni stil u kombinaciji sa suradnjom i zrelošću. Razlog tome je taj što većina djece i adolescenata na ovaj stil gleda kao na dobronamjerni roditeljski napor za povećanje njihove kompetencije (Berk, 2015). Mlinarević (2022) također navodi rezultate istraživanja koji pokazuju da su djeca u manjoj mjeri sklona razvoju problema u ponašanju ukoliko su im roditelji uključeni u život i pružaju im više smjernica.

4.1.3. Permisivni stil

Permisivni stil odgoja karakterizira velika emocionalna toplina, ali slaba kontrola nad djetetovim ponašanjem. Permisivni roditelji zadovoljavaju sve djetetove želje i zahtjeve dok od njih ne očekuju mnogo. Zadovoljavanjem svih zahtjeva, kod djece uzrokuju nesnalaženje u granicama što potiče razvoj impulzivnog i agresivnog ponašanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Posebno je važno naglasiti da je kod dječaka posebno snažna povezanost između permisivnog roditeljskog stila te buntovničkog ponašanja. Djeca odgajana u permisivnome kućanstvu imaju vrlo slabu samokontrolu što uzrokuje sklonost agresivnosti ako im se neka želja ne ispuni (Berk, 2015).

Zrilić (2005) navodi da su permisivni roditelji skloni zaštićivanju svoje djece od svih obaveza osim školskih. Često razloge za neuspjeh svoje djece traže u nastavnicima koje opisuju kao stroge, udžbenicima koje smatraju lošima ili u programima koje karakteriziraju kao preopširne.

Ovaj stil smatra se jako rizičnim za daljnji razvoj zbog skoro potpunog nedostatka granica i pretjerane slobode djece koja kasnije izrastaju u nesigurne i nesnalažljive osobe. Dakle, njegova česta meta su emocionalni i socijalni razvoj djeteta.

4.1.4. Zanemarujući stil

Zanemarujući odgojni stil u stručnoj literaturi često se naziva i „indiferentni“ zbog roditeljskog nedostatka interesa i brige. Oni su hladni i nezainteresirani za osjećaje svoje djece te rijetko iskazuju roditeljsku ljubav.

Zanemarujući roditelji pred djecu ne postavljaju velike zahtjeve upravo zbog toga što nad njima nemaju nadzor. Za razliku od permisivnih roditelja, ne pokazuju toplinu i potporu, već djecu stalno emocionalno odbacuju ili nemaju niti vremena niti volje provoditi vrijeme s njima. Takvoj djeci ne preostaje ništa nego razviti izrazito neprijateljstvo i otpor što dovodi do razvoja neprikladnih društvenih sposobnosti i neuspjeha u školi. Budući da zanemarujući roditelji nisu uključeni u život svoje djece, ona mogu raditi što god i kada god nešto požele. Posljedično pokazuju različite oblike neprihvatljivog ponašanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Razdoblje adolescencije donosi nove poteškoće u životu djece zanemarujućih roditelja. Zbog stalne odvojenosti od roditelja tijekom djetinjstva, u adolescenciji se sami počinju odmicati od roditelja zbog prevelikih i presnažnih osjećaja vezanih uz roditeljsku nebrigu (Zrilić, 2005).

4.1.5. Helikopter roditelji

Osim navedenih roditeljska stilova, u novijim istraživačkim radovima često se spominje i pojam „helikopter roditeljstva“, a odnosi se na pretjeranu zaštitu djeteta. Djeca helikopter roditelja su često ovisna o drugima, posebice roditeljima, nesigurna, nesamopouzdana te lako odustaju.

Helikopter roditelje opisuje se kao one koji u svako doba „lebde“ nad svojom djecom nadgledajući ih i pretjerujući s kontrolom. U literaturi se spominje i pojam „omotavanja u pamuk“ budući da oni ne žele da njihova djeca iskuse bilo što negativno. Nažalost, pretjerana zaštita dovodi do dugoročnog potkopavanja djetetove otpornosti. Helikopter roditelji često interveniraju u probleme svoje djece, a takvo se ponašanje smatra oblikom prekomjernog roditeljstva. Mnoga istraživanja navode da ovakav tip roditeljstva može uzrokovati probleme mentalnog zdravlja te predviđa internalizirane probleme djece (Macuka, 2022).

Bilić (2023) naglašava da helikopter roditelji često pridaju veliku važnost školskom uspjehu i ocjenama svoje djece, no istovremeno zanemaruju važnost samog procesa učenja koje

doživljavaju samo kao način za ostvarivanje boljih ocjena. Unatoč tome, smatraju se izrazito odgovornima za uspjeh svoje djece pa tako svaki njihov neuspjeh smatraju vlastitim. Kontroliraju sve aktivnosti svoje djece, kako unutar tako i izvan škole, pa čak i odrađuju zadatke koje su djeca sposobna samostalno obaviti. Ovakav pretjerano zaštitnički stav roditelja s vremenom kod djece počinje stvarati osjećaj nekompetentnosti, a on uvjetuje pretjerano koncentriranje djece na vlastite slabosti. Tako uvjerenje djece da ne mogu samostalno obaviti zadatke postaje istinito i dolazi do vrlo teškog suočavanja čak i s vrlo banalnim tegobama.

4.2. Autoritarni odgojni stil roditelja kao prediktor školskog neuspjeha i eksternaliziranih problema u ponašanju

Prema Zrilić (2005), inteligencija se najčešće spominje u odnosu na školski (ne)uspjeh, ali bitno je naglasiti da visok stupanj inteligencije ne garantira dobar školski uspjeh. Neke konativne i afektivne osobine, motivacija, verbalne sposobnosti, utjecaj vršnjaka, školsko i razredno ozračje, (ne)zastupljenost stručnih službi u školi, preopširni programi i nastavnikov stil poučavanja također imaju utjecaj. Najbitnijim faktorom koji utječe na školski uspjeh smatra se upravo roditeljski stil odgoja čemu u prilog govori činjenica da su problemi u ponašanju djece najčešće posljedica neuravnoteženih obiteljskih odnosa. Nedovoljna interakcija i hladno postupanje samo neki su od roditeljskih postupaka koji dovode upravo do takvih odnosa. Ono što također ovisi o roditeljskom stilu odgoja jesu djetetov odnos prema školi i školskim obavezama, učiteljima, vršnjacima, ali i samom razvoju emocija.

Galambos, Barker i Almedia (2003) istraživali su utjecaj roditeljske podrške, kontrole ponašanja i psihološkog nadzora te devijantnih vršnjaka na razvoj eksternaliziranih i internaliziranih problema u ranoj adolescenciji. Studija je trajala 3 i pol godine, a promatrala je 109 obitelji. Prije početka istraživanja, internalizirani problemi bili su češći kod djece čiji su roditelji provodili niski nadzor nad ponašanjem te kod djece koja su imala devijantne vršnjake.

Rezultati su pokazali da roditelji koji imaju visoki nadzor nad ponašanjem svoje djece, ali ne putem zabrane i prisile, rijetko imaju djecu s problemima u ponašanju. Više razine psihološke kontrole stoga su se pokazale prediktorom eksternaliziranih problema kod djece, ali samo kada su i sami roditelji ukazali na postojanje više kontrole nad ponašanjem. Jedino se kontrola nad ponašanjem pokazala kao roditeljsko ponašanje značajno povezano s eksternaliziranim problemima.

Iako je istraživanje jasno pokazalo da su devijantni vršnjaci i eksternalizirani problemi pozitivno povezani, utvrđeno je da roditeljska kontrola nad ponašanjem predviđa stopu promjene eksternaliziranih problema tijekom vremena. Čak i kada su odnosi između devijantnih vršnjaka i eksternaliziranih problema bili kontrolirani, roditeljska se kontrola ponašanja svejedno pokazala najjačim prediktorom eksternaliziranih problema.

Zaključno, pokazalo se da djeca pokazuju manje stope eksternaliziranih problema kada su u društvu devijantnih vršnjaka ako njihovi roditelji primjenjuju visoku kontrolu nad ponašanjem. Time je potvrđeno da devijantni vršnjaci predstavljaju rizik, ali su roditelji oni koji igraju ključnu ulogu u smanjenju tog rizika.

Kada se autoritarni roditelji konačno susretnu s posljedicama svog načina odgoja, njihova djeca ulaze u razdoblje kontinuiranog stresa. Roditelji počinju uvjeravati djecu da je dobro obrazovanje preduvjet za uspjeh u životu te poziciju na društvenoj ljestvici. Kao što su i navikli, kažnjavaju djecu kaznama i zabranama koje se najčešće odnose na izlaske, gledanje televizora, igranje igara i mobilni telefon. Nestabilno se obiteljsko ozračje tako dodatno pogoršava, a jedine aktivnosti u koje su djeca uključena su odlazak u školu i učenje (Zrilić, 2005).

4.3. Roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje

Roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje pojam je koji upozorava na važnost roditeljske ljubavi i topline, ali i opasnost od mogućeg roditeljskog zanemarivanja te svih oblika nasilja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Rohner (2009) u svojoj teoriji roditeljskog prihvaćanja/odbijanja ističe da sva djeca imaju potrebu za prihvaćanjem od roditelja i drugih figura privrženosti. Ako ta potreba nije zadovoljena, djeca se, bez obzira na kulturne, spolne, etničke i druge razlike, opisuju kao neprijateljska, agresivna, ovisna, emotivno nestabilna, negativnog svjetonazora. Jednako tako, mladi i odrasli koji se smatraju odbačenima od roditelja često su anksiozni i nesigurni, skloni problemima u ponašanju, mentalnim poremećajima i upuštanju u zlouporabu droga i alkohola.

Istraživanja su pokazala da se 26 % varijabilnosti dječje psihološke prilagodbe može pripisati mjeri u kojoj se djeca percipiraju prihvaćenima ili odbačenima od roditelja/skrbnika. 21 % varijabilnosti psihološke prilagodbe odraslih može se objasniti iskustvima iz djetinjstva povezanim uz roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje. Unatoč utjecaju drugih čimbenika na prilagođavanje djece i odraslih, roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje potvrđeno je kao univerzalni prediktor psihološkog i ponašajnog prilagođavanja.

Rohner i Britner (2002) upućuju na razne pozitivne ishode koji nastaju kao rezultat roditeljskog prihvatanja, primjerice prosocijalno ponašanje, pozitivni odnosi s vršnjacima u adolescenciji i cjelokupna mentalna dobrobit.

5. Problemi u ponašanju

Termin problemi u ponašanju predstavlja krovni pojam koji obuhvaća kontinuum ponašanja od jednostavnih, lakših i manje opasnih prema definiranim, posljedično težim ponašanjima (Koller-Trbović, Žižak i Jeđud Borić, 2011).

Osnovni kriteriji za prepoznavanje problema u ponašanju su odstupanje, štetnost i potreba za intervencijom. Oni obuhvaćaju sva ponašanja koja mladoj osobi ometaju svakodnevno funkcioniranje, a za nju mogu biti štetna i opasna, koja odstupaju od normi uobičajenih ponašanja za tu dob, spol, situaciju i okruženje, zahtijevaju stručnu pomoć te su prisutna na osobnom ili socijalnom planu (Bouillet i Uzelac, 2007).

Za proučavanje problema u ponašanju vrlo su važne individualne razlike u psihološkim procesima te psihičkim osobinama pojedinaca. Iako su temelji tih procesa vjerojatno isti kod svih ljudi, svatko ima jedinstven način na koji se ti različiti procesi isprepliću i kako djeluju jedan na drugoga (Lebedina Manzoni, 2006).

Bregant (1968; prema Lebedina Manzoni, 2006) je odredio kriterije za tretman osoba s problemima u ponašanju:

- 1) osobe se ponašanjem moraju izdvajati iz šireg okvira uobičajenog ponašanja, takvo ponašanje mora nositi asocijalne i antisocijalne crte,
- 2) pretpostavlja se da postoje posebni uzroci takvih ponašanja,
- 3) ponašanje je ugrožavajuće i opasno za daljnji razvoj.

Lebedina Manzoni (2006) navodi da se kada razmišljamo o faktorima koji sudjeluju u nastajanju i izražavanju problema u ponašanju razlikuju dvije vrste poremećaja:

- 1) poremećaji nastali djelovanjem okoline
- 2) poremećaji nastali kao posljedica emocionalnog razvoja ličnosti.

Poremećaji prve skupine primarno nastaju kao posljedica djelovanja okoline koja ne potiče stvaranje pozitivne identifikacije te ne aktivira mehanizme potrebne za uspostavljanje zdravih odnosa prema sebi i društvu. Tako pojedinci mogu samo dosljedno razvijati svoje potencijale u skladu sa smjernicama koje im pruža okolina. Poremećaji druge skupine proizlaze iz nepovoljnih emocionalnih uvjeta za razvoj određene ličnosti te dovode do gubitka sposobnosti socijaliziranog realiziranja vlastitih potreba koje se ostvaruju putem izbjegavanja obveza i kršenja društvenih normi.

Najčešće korištena socijalnopedagoška podjela problema u ponašanju prikazuje dvije skupine: eksternalizirani (pretežito aktivni) i internalizirani (pretežito pasivni). Eksternalizirani se problemi odnose na nedovoljno kontrolirana i na druge ljude usmjerena ponašanja poput nametljivosti, prkosa, laganja, hiperaktivnosti, neposlušnosti, bježanja od kuće i drugih odgojnih ustanova, suprotstavljanje, nepokornost, negativističko ponašanje, agresivnost, destruktivnost ili delinkvenciju. Češće javljaju kod dječaka, dok se internalizirani češće javljaju kod djevojčica, ali učestalost pojave pojedinih ponašanja ovisi o dobi. Internalizirani se problemi odnose na ponašanja koja se pretjerano kontroliraju te su usmjerena prema vlastitoj osobi, poput plašljivosti, povučenosti ili nemarnosti (Bouillet i Uzelac, 2007).

5.1. Poremećaji nedovoljno kontroliranog ponašanja

Ponavljajuće ponašanje koje ugrožava temeljne socijalne norme i prava drugih glavna je karakteristika poremećaja nedovoljno kontroliranog ponašanja. Djeca koja razviju ove poremećaje imaju slabu ili nikakvu kontrolu nad oblicima ponašanja za koja se smatra da bi u određenoj dobi trebali moći kontrolirati. Djecu s ovim poremećajem opisuje se kao agresivnu, negativnu, hostilnu i impulzivnu te se često sukobljavaju sa zakonom zbog čega se njihovo ponašanje smatra kriminalnim, a imenuje ih se maloljetnim delinkventima (Synder, 2002; prema Ryan i Testa, 2005; prema Lebedina Manzoni, 2006).

5.1.1. Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj

Problem deficita pažnje i hiperaktivnosti jedan je od najčešćih eksternaliziranih problema koji je zaokupio najviše pažnje stručnjaka, roditelja i učitelja. Iako se među djecom nalaze odvojeni poremećaji pažnje te poremećaj impulzivnosti i hiperaktivnost, najčešće se susrećemo s kombinacijom navedenih poremećaja poznatom pod nazivom ADHD (attention deficit, hyperactivity disorder). Postoje mišljenja da hiperaktivni poremećaj nestaje ulaskom u adolescenciju, no istraživanje koje je proveo Berkley (1990) pokazalo je da više od 70 % djece nastavlja pokazivati simptome i u adolescenciji (Lebedina Manzoni, 2006).

ADHD je prisutan kod oba spola, a zabilježeni su omjeri 4:1 i 8:1 u korist dječaka. Razlike među spolovima očituju se u manifestaciji poremećaja gdje djevojčice pokazuju niže razine agresivnosti, a više razine anksioznosti i depresivnosti. Porastom dobi razlike među spolovima se smanjuju, a u odrasloj dobi izjednačuju. Istraživanja pokazuju da je nešto iznad 10 % djece s ADHD-om sklono problemima u ponašanju. (Lebedina Manzoni, 2006).

Bettelheim (1973; prema Lebedina Manzoni) u svojoj teoriji navodi da se ADHD razvija udruživanjem predispozicije za poremećaj i roditeljskih odgojnih metoda. Budući da se zbog neprijateljskog ponašanja okoline stvara loša slika o sebi, djeca s ADHD-om svoje psihičke poteškoće izražavaju nemirom i impulzivnosti u kojima dominiraju depresivnost i anksioznost. One često nastaju kao posljedica traumatizirajuće razvojne dinamike unutar obitelji.

5.1.2. Poremećaji ophođenja

DSM-IV klasifikacija (1996) nalaže da se simptomi koji opisuju poremećaje ophođenja dijele na: agresivnost prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, prijevare ili krađe te ozbiljno narušavanje pravila.

Poremećaji ophođenja nerijetko su povezani s ranim seksualnim aktivnostima, uporabom alkohola, duhana i psihoaktivnih tvari te bezobzirnim i riskantnim djelima (DSM-IV, 1996). Istraživanje Van Kammen i sur. (1991; prema Lebedina Manzoni, 2006). provedeno na mladima iz SAD-a pokazalo je visoku povezanost delinkventnih postupaka i zloupotrebe droga. Također, agresivnost kao karakteristika ponašanja osoba s poremećajima ophođenja se pokazala vrlo stabilnim faktorom od predškolske do odrasle dobi. Istraživanja provedena na usvojenoj djeci pokazala su da je njihovo ponašanje daleko sličnije ponašanju njihovih bioloških očeva nego usvojiteljskih.

Jouriles, Bourg i Farris (1991) svojim su istraživanjem dokazali da je nizak SES povezan sa širokom lepezom obiteljskih problema što u kombinaciji s bračnim poteškoćama može povećava vjerojatnost djetetovih problema u ponašanju. Obratno, moguće je i da obiteljski problemi u kombinaciji s djetetovim problemima u ponašanju povećaju vjerojatnost bračnih poteškoća. Lebedina Manzoni (2006) navodi niz okolnosti poput nasilja u obitelji, roditeljskog odbacivanje, nedostatka discipliniranja i nadzora djece, bračnih problema i devijantnog ponašanja roditelja koje doprinose razvoju poremećaja ophođenja od djece. Postoje razni pokušaji objašnjavanja poremećaja ophođenja, a značajne su teorije učenja koje govore u prilog učenja po modelu. Jednako kako djeca uobičajena, svakodnevna ponašanja uče od najbližih, tako uče određene oblike ponašanja od obitelji, prijatelja ili čak od fiktivnih likova koje gledaju na televizoru.

5.1.3. Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem

Poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem smatra se podtipom poremećaja ophođenja, a uključuje obrazac negativističkog, neprijateljskog i odbijajućeg ponašanja u minimalnom

trajanju od šest mjeseci. Djeca s ovim poremećajem često se razbjesne, svađaju se, aktivno se suprotstavljaju, namjerno ometaju i okrivljuju druge za vlastito ponašanje. Brzo uzrujavanje, ljutnja i srdžba tako rezultiraju zlobom i osvetoljubivosti. Vidljivo je da je osnovna karakteristika ovog poremećaja konstrukt opozicionalnosti (Lebedina Manzoni, 2006).

Proučavanjem 500 dječaka od 13 do 16 godina, Loeber i suradnici (1993; Lebedina Manzoni, 2006) utvrdili su da postoje tri načina putem kojih se može doći do razvijanja ometajućih ponašanja:

- 1) otvoreno suprotstavljajuće ponašanje (svađanje, zlovolja, borbenost)
- 2) prikriveno suprotstavljajuće ponašanje (krađa, laganje, besposličarenje)
- 3) rani konflikti s autoritetom (tvrdoglavost, neprilagodljivost, prkos).

Najveći broj dječaka pokazao je prikriveno suprotstavljajuće ponašanje, ali bilježili su povećavanje broja simptoma na sva tri navedena polja ponašanja.

5.2. Poremećaji pretjerano kontroliranog ponašanja

Pretjerano kontrolirana ponašanja pretežito uzrokuju više poteškoća osobama koje okružuju dijete nego samo dijete. Simptomi poremećaja pretjerano kontroliranog ponašanja kod djece slični su simptomima anksioznosti i depresije kod odraslih, a uključuju osjećaje straha, sramežljivosti, tuge i nevoljenosti. Tri su najčešća problema pretjerano kontroliranog ponašanja, a svaki je popraćen visokim stupnjem anksioznosti (Lebedina Manzoni, 2006).

5.2.1. Strahovi u djetinjstvu

Strah i anksioznost sastavni su dio odrastanja, a da bi se mogli proglašiti poremećajima, moraju uzrokovati poremećaj svakodnevnog funkcioniranja. McGee i sur. (1990; prema Lebedina Manzoni, 2006) utvrdili su anksioznost najučestalijim poremećajem u razdoblju djetinjstva, čak 8 % djece i adolescenata pokazuje njegove znakove.

Najčešći strahovi u djetinjstvu su separacijska anksioznost i školske fobije. Separacijska anksioznost uključuje odvajanje od primarnog skrbnika, a u ranom se djetinjstvu smatra normalnom pojavom. Međutim, problem se javlja ako se takav oblik anksioznosti javlja i u starijoj dobi što upućuje na to da je djetetova anksioznost iznad normalne te razvojno očekivane. Separacijska anksioznost često je primarni uzrok školske fobije koja je karakterizirana iracionalnom količinom straha vezanim za školu (Lebedina Manzoni, 2006).

Valja naglasiti da pojava anksioznih poremećaja u djetinjstvu povećava vjerojatnost psihijatrijskih smetnji u kasnijem životu (Wenar, 2003; prema Lebedina Manzoni, 2006). Djeca anksioznih roditelja imaju sedam puta veću vjerojatnost razvijanja anksioznog poremećaja, a djeca depresivnih majki dvaput veću vjerojatnost (Bernstein i Borchardt, 1991; prema Lebedina Manzoni, 2006). Provedena istraživanja pokazuju veće stope anksioznosti kod djevojčica, doživljavaju je tri puta češće nego dječaci (Lebedina Manzoni, 2006).

Wenar (2003; prema Lebedina Manzoni, 2006) pretpostavlja tri modela interpersonalnih odnosa u obiteljima djece sa školskom fobijom:

- 1) previše popustljiva majka i neadekvatan otac, unutar kuće svojeglavo i zahtjevno dijete, izvan kuće sramežljivo i inhibirano
- 2) stroga, kontrolirajuća i zahtjevna majka, pasivan otac, unutar kuće pasivno, a izvan kuće stidljivo i prestrašeno dijete
- 3) previše popustljiva majka kojom dijete dominira, strogi kontrolirajući otac, unutar kuće svojeglavo i zahtjevno dijete, a izvan živo, prijateljski i otvoreno.

Vidljivo je da svaki od navedenih modela sadrži kombinaciju neodgovarajućih roditeljskih stilova što ima tendenciju pogoršavanja djetetove anksioznosti.

5.2.2. Socijalna povučенost

Pretpostavka je da se povučena djeca rađaju s neuronskim sklopovima koji uvjetuju njihove reakcije čak i u neizvjesnim situacijama koje uzrokuju blagi stres. Goleman (1995) tako navodi da njihovo srce brže kuca u novim situacijama od samog rođenja. Ipak, važno je uzeti u obzir plastičnost dječjeg mozga i činjenicu da iskustva stečena u djetinjstvu imaju vjerojatnost formiranja neuralnih puteva. Istraživanja su pokazala da su djeca s kojima su majke puno razgovarale postala društvenija od djece čije su se majke brinule o njima, ali s njima nisu pretjerano razgovarale. Budući da djeca najveći dio ponašanja uče oponašanjem, učenje po modelu najčešće je objašnjenje pojave anksioznosti. Vjerojatno je da će djeca naučiti disfunkcionalna ponašanja promatrajući ili slušajući reakcije roditelja. Istraživanja o uzrocima anksioznosti zaključuju da anksiozna djeca imaju roditelje koji su im odbijali dati autonomiju. Njihov način za rješavanje problema bilo je izbjegavanje, time potkrepljujući djetetovu povučенost te uskraćujući mu priliku samostalne borbe i stjecanja pozitivnog iskustva. Navedeno govori u prilog sve češćem razmišljanju da razvoju anksioznosti kod djece doprinose interakcije između roditelja i djeteta (Lebedina Manzoni, 2006).

5.2.3. Depresivnost

Simptomi koji razlikuju dječju depresivnost od odrasle su veća stopa pokušaja samoubojstva, veći osjećaji krivnje, češća terminalna nesаница, gubitak apetita i tjelesne težine te rana jutarnja depresija (Davidson i Neale, 2002). Iako se ona uglavnom se javlja kao reakcija na stresni životni događaj, može se javiti i bez vanjskog povoda. Simptomi se mogu javiti u rasponu od blage promjene raspoloženja do teškog depresivnog poremećaja (Vulić-Prtorić, 2003).

Uz pojavu depresivnosti najčešće se vežu obiteljski odnosi pa su tako odnosi depresivne djece i njihovih roditelja obilježeni nižim stupnjem komunikacije, manjkom zajedničkih aktivnosti i povećanim neprijateljstvom. Važno je naglasiti da su odnosi između depresivne djece i njihove braće i sestara posebno pogoršani (Lebedina Manzoni, 2006). Depresivnost je, osim prateće karakteristike problema u ponašanju, nezaobilazni simptom koji može biti rizičan faktor za nastanak problema u ponašanju (Lebedina Manzoni, 2006).

6. Rizični i zaštitni čimbenici za razvoj problema u ponašanju

Mrazek i Haggerty (1994; prema Bašić, 2009) rizične čimbenike definiraju kao karakteristike, varijable, faktore ili opasnosti koje, ukoliko su prisutne kod pojedinca, povećavaju njegovu vjerojatnost razvoja problema u odnosu na neku drugu osobu iz opće populacije.

Ipak, činjenica je da stresni obiteljski ili društveni događaji mogu toliko snažno promijeniti djetetovu osobnost da genetske predispozicije u potpunosti budu uništene. Način na koji dijete doživljava stresan događaj uvelike ovisi o njegovim roditeljima i njihovoj sposobnosti suočavanja sa stresom (Bašić i Janković, 2001).

Zaštitni su čimbenici pozitivne snage koje doprinose pozitivnoj prilagodbi u prisustvu rizičnih čimbenika. To su unutarnje i vanjske snage koje pomažu djeci i mladima u odupiranju ili popravljanju rizika (Bašić i Janković, 2001).

Važno je naglasiti da postojanje rizičnih i zaštitnih čimbenika povećava vjerojatnost pojave problema u ponašanju, ali je ne garantira. Mnoga djeca i mladi unatoč nizu rizičnih čimbenika ne razvijaju probleme u ponašanju, a jednako tako mnoga djeca i mladi unatoč malenom broju rizičnih čimbenika razvijaju vrlo ozbiljne probleme u ponašanju (Bašić i Janković, 2001).

6.1. Rizični čimbenici

Rizični se čimbenici podjednako odnose na biološke i društvene čimbenike, stoga je njihov karakter individualan ili kontekstualan. Mogu se pojaviti u jednom trenutku u vremenu u obliku stresnih događaja ili mogu trajati duže (Bašić i Janković, 2001).

Williams, Ayers i Arthur (1997; prema Bašić i Janković, 2001) navode najčešće rizične čimbenike podijeljene u pet skupina:

- 1) genetski ili biološki – perinatalna trauma, neurotoksičnost tijekom trudnoće, majčina konzumacija alkohola ili droga
- 2) individualni i vršnjački – misli o delinkventnom ponašanju, povezanost s delinkventnim vršnjacima i njihov utjecaj
- 3) školski – školski neuspjeh, nisko školsko postignuće, problemi s disciplinom, slaba privrženost školi
- 4) u obitelji – problemi u obitelji, obiteljski konflikti, obiteljska povijest visokorizičnog ponašanja, neadekvatna ponašanja roditelja kao modela
- 5) u zajednici – kronično nasilje unutar zajednice, siromaštvo.

Neki od osnovnih rizičnih čimbenika primarnog djetetova okruženja za razvoj problema u ponašanju su (Sladović-Franc, 2003; prema Bouillet i Uzelac, 2007):

- 1) obiteljska povijest osobnih problema jednog ili obaju roditelja
- 2) ozbiljni roditeljski sukobi ili sukobi i neslaganja između roditelja i djeteta
- 3) loša komunikacija među članovima obitelji
- 4) obiteljska klima iz koje proizlazi nesigurna privrženost
- 5) loše odgojne metode (npr. ignorirajuće i/ili autoritarno roditeljsko ponašanje)
- 6) manjak supervizije.

Bouillet i Uzelac (2007) navode rizične čimbenike vezane za školu: niska motivacija za školu, loše školsko postignuće, sukobi s učiteljima, niska školska kultura s niskim standardima postignuća, nedemokratski način poučavanja te rizične čimbenike u vršnjačkoj grupi kao što su: antisocijalna i asocijalna ponašanja prijatelja, rizična ponašanja tijekom slobodnog vremena, u kombinaciji s upotrebom droga i alkohola, problemi u odnosima s vršnjacima.

Bašić i Janković (2001) smatraju da rizični čimbenici ne proizlaze iz same djece, već iz njihove okoline, a ponajprije roditelja. Iz tog razloga naglašavaju da su djeca koja dobivaju etiketu zločeste, teško odgojive i rizične djece zapravo izrazito nesretna djeca koja na ovaj svijet nisu došla kao željena i voljena. Zbog nekompetentnosti za odgoj, roditelji svoju djecu doživljavaju kao kaznu te im priređuju razne užase od samoga rođenja.

6.2. Zaštitni čimbenici

Prema Bašić (2001; prema Vijeću Europe, 2000), zaštitni čimbenici odnose se na neke socijalno-ekonomske, kulturne i individualne čimbenike koji pomažu zaštititi djecu i mlade od vjerojatnosti upuštanja u neprilagođena ponašanja. Oni uključuju dispozicijske, obiteljske i izvanobiteljske karakteristike, jednako kao i rizični.

Nekoliko autora (Farrington, 1994, Hawkins i sur., 1992, Hawkins i sur., 1995; prema Williams, Ayers i Arthur, 1997) navodi zaštitnike čimbenike koji smanjuju vjerojatnost pojave problema u ponašanju: ženski spol, jaka privrženost roditeljima, dogovori s obitelji, otpornost i pozitivan temperament, sposobnost prilagodbe i oporavka, podržavajuća obiteljska klima, jak vanjski sustav podrške, zdrava vjerovanja, prosocijalno ponašanje, vještine rješavanja problema, inteligencija, socijalne vještine, prosocijalne grupe vršnjaka, školski uspjeh, samokontrola.

6.2.1. Otporna djeca

Istraživanjem rizičnih čimbenika i rizičnih okolnosti života djece i mladih, otkrilo se da se neka djeca uspijevaju oduprijeti razvoju problema u ponašanju unatoč jako rizičnim životnim uvjetima. Naziva ih se otpornima jer imaju sposobnost nošenja s unutrašnjom neranjivosti i vanjskim stresorima. Socijalna okolina, obiteljska okolina i osobne karakteristike odgovorni su za razvoj otpornosti. Četiri su karakteristike otporne djece i mladeži (McWhirter i sur., 1993; prema Bašić i Janković, 2001):

- 1) aktivan pristup životnim problemima
- 2) sklonost konstruktivnom opažanju boli, frustracije i ostalih prijetećih iskustava
- 3) sposobnost pridobivanja pozitivne pažnje od okoline
- 4) velika vjera u viziju pozitivnog i smislenog života.

Garmezy nadodaje petu karakteristiku: sposobnost u socijalnim školskim i spoznajnim područjima (Bašić i Janković, 2001).

Djeca s manjkom emocionalne pobudljivosti ne reagiraju na nagrade i kazne, a upravo takvo gensko naslijeđe objašnjava zašto neka djeca koja odrastaju u uvjetima koji pogoduju delinkvenciji ne postaju delinkventi. Naslijeđena sposobnost pobudljivosti i reagiranja na potkrepljivače iz socijalne okoline dovodi do procesa socijalizacije te izbjegavanja upuštanja u delinkventna ponašanja (Rosenhan i Seligman, 1995; prema Lebedina Manzoni, 2006).

6.3. Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju

Obitelj se općenito smatra djetetovom „sigurnom lukom“ u kojoj ono traga za ljubavi i podrškom, no ona može imati funkciju i rizičnog i zaštitnog faktora.

Među najvažnijim čimbenicima za razvoj problematičnog ponašanja u školi kao i zlouporabe sredstava ovisnosti je druženje s prijateljima koji se ponašaju upravo na taj način. Ipak je važno naglasiti da su adolescenti u različitoj mjeri podložni utjecaju vršnjaka. Windle (1994) je proveo istraživanje koje je pokazalo da problematična ponašanja adolescenata imaju snažniji utjecaj na karakteristike prijateljstava nego obratno. Također se spominje da ljudi biraju prijatelje na temelju sličnih karakteristika poput agresivnosti ili depresivnosti.

Bašić i Janković (2001) ističu važnost odabiranja autoritativnog roditeljskog stila koji onda služi kao zaštitni čimbenik za razvoj problema u ponašanju. Kombinacija visoke topline i razumijevanja te visokih roditeljskih zahtjeva za zrelim ponašanjem rezultira visokim dječjim

samopoštovanjem, kako u djetinjstvu tako i u mladenačkoj i ranoj odrasloj dobi (Bašić i Janković, 2001).

Roditeljski nadzor čimbenik je koji je u najvećoj mjeri povezan sa svim oblicima problematičnog ponašanja. Tijekom adolescencije, veći roditeljski nadzor je u kombinaciji s prikladnom roditeljskom podrškom najjači zaštitni čimbenik u razvoju problema u ponašanju (Bašić i Janković, 2001).

Maglica (2021) upozorava na važnost razlikovanja nadzora nad ponašanjem od psihološkog nadzora (kontrole) koji se povezuje razvojem internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju. De Kemp, Scholte, Overbeek i Engels (2006) ističu da je visoka roditeljska podrška u kombinaciji s nižom razinom psihološkog nadzora povezana sa smanjenom razinom delinkventnog ponašanja u adolescenciji.

Haddad, Bracos i Hollenbork (1991; prema Ferić, 2002) ističu da se rizik za razvoj problema u ponašanju povećava odnosno smanjuje ovisno o kvaliteti obiteljskog i socijalnog života koje dijete svakodnevno doživljava. U svome radu Ferić (2022) navodi sljedeću tablicu:

Tablica 1 Shematski prikaz rizičnih i zaštitnih čimbenika u obitelji te mogućih razvojnih izlaza

Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<ul style="list-style-type: none"> • konflikti u obitelji • nasilje u obitelji • učestale stresne situacije • nedosljedna disciplina, neadekvatna supervizija • nerealna očekivanja roditelja • visoko rizična ponašanja roditelja • nedostatak socijalne podrške, socijalna izolacija obitelji 	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivni, topli odnosi u obitelji, podrška • jasno definirane uloge u obitelji • pozitivan brak roditelja, sklad • prihvaćanje promjena • učinkovita komunikacija usmjerena na rješavanje problema • zajedničko vrijeme, obiteljske tradicije • financije (zadovoljavajući ekonomski status) • duhovnost obitelji • zdravlje članova obitelji, čvrstoća • mreža podrške
Neki od mogućih nepovoljnih izlaza	Pozitivan razvoj djece
<ul style="list-style-type: none"> • nedostatak socijalnih i životnih vještina • nasilje • laganje 	<ul style="list-style-type: none"> • dobre socijalne i životne vještine • pozitivan ja-koncept • samopouzdanje i samopoštovanje

<ul style="list-style-type: none"> • krađe • bježanje od kuće • agresivno ponašanje • delinkvencija 	<ul style="list-style-type: none"> • samopovjerenje • osjećaj kontrole • socijalna odgovornost
---	---

McCubbin i sur. (1997; prema Ferić, 2002) daju pregled zaštitnih čimbenika navodeći da su ekonomski status, bliskost članova, obiteljska kohezivnost, međusobna podrška supružnika i ostalih članova i osjećaj pripadnosti široj zajednici presudni zaštitni čimbenici u obiteljima s adolescentima. Autori također navode sljedeće zaštitne čimbenike: sklad (uravnoteženi interpersonalni odnosi s članovima obitelji), slavlja (proslave rođendana i drugih događaja), komunikacija (dijeljenje vjerovanja i osjećaja), financije (dobre vještine donošenja financijskih odluka), čvrstoća (osjećaj kontrole nad životom), zdravlje (fizičko i psihičko dobro članova obitelji), zajedničke aktivnosti u slobodno vrijeme, osobnost (prihvatanje partnerovih osobina, mreža podrške (pozitivni odnosi s rodbinom i prijateljima), vrijeme i rutine (obiteljski objedi, svakodnevne rutine) i tradicija (slavljenje praznika i obiteljskih događaja).

Krakar (2019) navodi da snažna obitelj ne mora imati sve od navedenih čimbenika. Napor koji obitelj ulaže u stjecanje novih načina suočavanja s problemima i učenje novih vještina je ono što se „broji“.

6.3.1. Utjecaj razvoda braka roditelja na djecu

Većina radova objavljenih na temu razvoda braka roditelja i njegovog utjecaja na djecu polazi upravo od pretpostavke da se kao posljedica razvoda kod djece javljaju teškoće u razvoju. Prva skupina pretpostavki naglašava odsutnost jednog roditelja, druga skupina ekonomske teškoće roditelja koji razvodom braka dobiva skrbništvo nad djecom, a treća skupina ističe sukob među roditeljima prije i poslije razvoda (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Važno je uzeti u obzir mentalno zdravlje roditelja koji po razvodu dobiva skrbništvo, osobnost djeteta i socijalnu podršku koju dijete dobiva unutar i izvan obitelji. Razvod najčešće dovodi do pogoršanja SES-a majke, a time i stresa, depresivnosti i anksioznosti (Berk, 2015).

Toplina odnosa i dvosmjerna obiteljska komunikacija važne su osobine funkcionalnih obitelji, budući da one utječu na cjelokupan djetetov razvoj, njegov doživljaj svijeta kao i odgoj vlastite djece. Iz tog su razloga međusobni odnosi majke i oca izrazito značajni za zdravlje djeteta i

njegov cjelokupni razvoj. Manjak komunikacije među roditeljima direktno je povezan s povećanim rizikom od razvoda braka, ali i pojavom problema u ponašanju (Mlinarević, 2022).

Unatoč tome što se većina djece uspješno nosi s razvodom, Buljan Flander, Štimac i Špoljarić (2013) ukazuju na činjenicu da poteškoće koje se javljaju kod djece nakon razvoda postoje i prije samog razvoda. Navedeno dovodi do zaključka da sam razvod nije ono što negativno utječe na razvoj djece. Pretpostavka je da događaji koji prethode razvodu imaju značajan utjecaj na djecu te su oni ti koji dovode do razvoja raznih problema. Johnson, Kline i Tschann (1989) svojim istraživanjem također potkrepljuju tvrdnju da je razvod samo dodatan čimbenik koji stvara predispoziciju za probleme u ponašanju.

6.3.2. Roditeljski sukobi prije razvoda braka

Snažni i česti sukobi plodno su tlo za djecu stresnu i teško podnošljivu situaciju, a Johnson, Kline i Tschann (1989) u svojem su istraživanju utvrdili da se ona dodatno pogoršava kada roditelji počnu uvlačiti djecu u međusobne sukobe, tjerajući ih da se opredijele za jednog roditelja. Tipična reakcija djeca je sklapanje saveza s jednim roditeljem, što rezultira odbijanjem kontakta s drugim roditeljem. Autori naglašavaju da je razvod iskustvo koje djeca proživljavaju na različite načine. Upućuju na postojanje brojnih istraživača čija su istraživanja pokazala da je razvod manje poguban za djecu ukoliko roditelji uspijevaju održati pozitivan odnos s djetetom, primire međusobne sukobe nakon razvoda te ukoliko razina SES-a nije u značajnoj mjeri smanjena.

6.3.3. Razdoblje nakon razvoda braka

Iako većina djece dvije godine nakon razvoda braka pokazuje poboljšanu prilagodbu, na polju školskog uspjeha, samopoštovanja, socijalne kompetencije, emocionalnih problema i problema u ponašanju imaju nešto više rezultate od vršnjaka čiji su roditelji u braku (Amato, 2001; prema Berk, 2015). Unatoč ovakvim nalazima, Berk (2015) iznosi rezultate nekoliko istraživanja (Greene i sur., 2003; Stroschein, 2005) koja govore da je za dijete povoljniji prelazak u život jednoroditeljskoj zajednici s manjom količinom sukoba od ostanka u netaknutoj obitelji punoj sukoba.

Ključan je kontakt s ocem ako je skrbništvo dobila majka. Što više vremena provode s ocem i s njim imaju topliji odnos, manje reagiraju agresivno i prkosno (Dunn i sur., 2004; prema Berk, 2015). Djevojčicama blizak odnos s ocem služi kao zaštita od ranih seksualnih aktivnosti i nesretnih veza (Clarke-Stewart i Hayward, 1996, Mc Lanahan, 1991; prema Berk, 2015).

7. Prevencija problema u ponašanju

Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih (NN 98/2009) navodi da pojam prevencije podrazumijeva upotrebu metoda, tehnika i postupaka pomoću kojih je moguće uspostavljanje uvjeta u kojima se činitelji rizika neće pojaviti, jačati niti napredovati, a u svrhu njihove eliminacije.

Sve širi raspon manifestacijskih oblika problema u ponašanju otežava provođenje mjera pedagoške prevencije. Učitelji i nastavnici sve se češće susreću s agresivnim, nasilnim ili hiperaktivnim učenicima, međutim provedba prevencije razlikuje se između agresivnog i hiperaktivnog učenika. Da bi pedagog znao adekvatno djelovati, mora utvrditi o kojem se obliku problema u ponašanju radi. Najčešće se radi o komorbiditetu, odnosno kombinaciji više oblika problematičnih ponašanja (Opić, 2006).

Najčešća je podjela na primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju koju je predložila Komisija za kronične bolesti. Primarnom prevencijom nastoji se odrediti koje aktivnosti dovode do smanjenja budućih javljanja novih slučajeva. Sekundarna je prevencija usmjerena na intervencije koje za cilj imaju smanjenje djelovanja rizičnih čimbenika kod djece i mladih koji već pokazuju prve znakove problema ili je vrlo vjerojatno da će ih razviti. Tercijarna prevencija opisuje ulaganja u posebne programe za djecu i mlade koji imaju razvijene i identificirane probleme u ponašanju, a s ciljem preveniranja daljnjeg nepovoljnog razvoja (Bašić, 2009).

Bašić (2001; prema Bašić, 2009) prikazuje podjelu preventivnih intervencija koje dijeli na univerzalne, selektivne i indicirane. Univerzalne su one koje se odnose na opću populaciju kojoj su prihvatljive, najjeftinije te nose najmanji rizik od primjene. Selektivne su fokusirane na pojedince koji imaju značajno višu vjerojatnost razvoja problema od prosječne osobe. Indicirane se namjenjuju visokorizičnim pojedincima koji imaju minimalan, no vidljiv znak nekog problema, ali on još nije dosegnuo dijagnostičke stupnjeve poremećaja, poput onih iz DSM-V priručnika. Indicirane se preventivne intervencije uglavnom poistovjećuju s ranim intervencijama koje se koriste za rano započete tretmane.

Programi usvajanja komunikacijskih vještina, strategija kognitivnih promjena i tehnika suočavanja sa stresom trebali bi biti ponuđeni svoj djeci u odgojno-obrazovnim ustanovama, i to što ranije kako bi se smanjila vjerojatnost pojave problema u budućnosti. Ukoliko se radi o djeci koja svojim demografskim ili osobnim karakteristikama upućuju na višu stopu rizika, ti bi se programi trebali nuditi što ranije, najkasnije do početka trećeg razreda osnovne škole. Po

pitanju starije djece i adolescenata, ti bi programi trebali biti organizirani u posebnim razredima ili grupama (McWhirter i sur., 1993; prema Bašić, 2009).

Za učinkovitu prevenciju problema u ponašanju intervencije moraju biti (Ellis, 1998; prema Bašić i Janković, 2001):

- 1) istovremeno usmjerene na više čimbenika, odnosno obuhvaćati sve čimbenike rizika, posebnih potreba i zaštite u okolini mlade osobe
- 2) višesustavne, odnosno obuhvatiti sve čimbenike koji postoje u svim društvenim sustavima s kojima je osoba u interakciji
- 3) višeslojne, odnosno pomoć mora postojati na makro razinama da bi se dogodila na individualnoj razini.

7.1. Preventivne intervencije namijenjene djeci i mladima

Postoje razni oblici preventivnih intervencija koje pedagog može koristiti u radu s djecom i mladima.

Prvi oblik školske preventivne intervencije odnosi se na programe *mladi za mlade* poput vršnjačkog pomaganja. Takvi se programi već dugi niz godina prepoznaju kao oni koji daju neke učinke u određenim intervencijama. Prednosti su ove vrste programa stvaranje čvrstih veza, osnažujućih odnosa te odgovornih ponašanja (Bašić, 2009). Okruženja u kojima se vršnjačko pomaganje odvija najčešće su neformalna, a nose niz koristi poput adekvatnog nošenja s problemima, učenja altruizma, suradnje i pomaganja, podizanja razine samopoštovanja te boljeg razumijevanja samoga sebe (Longo, 2001; prema Bašić, 2009).

Edukacije usmjerene na razvoj emocionalne svijesti o vlastitim i tuđim emocijama također su primjer prevencije problema u ponašanju. Provode se od prije 50-ih godina prošlog stoljeća kada su zabilježeni najraniji uspješni programi (Bašić, 2009).

Jedna od najčešće korištenih intervencija odnosi se na treninge u području rješavanja sukoba. Poanta ovakvih intervencija je poboljšanje prilagodbe djece te smanjivanje problema u ponašanju. Najčešće primjenjivani oblici rješavanja problema uključuju učenje kako prepoznavati vlastite interpersonalne probleme, učenje razvijanja višestrukih rješenja postojećih problema te učenje na koji način promišljati o posljedicama korištenja različitih strategija prije korištenja neke od njih (Bašić, 2009).

7.2. Slobodno vrijeme u funkciji prevencije problema u ponašanju

Istraživanja provedena na temu preventivnog potencijala koji slobodno vrijeme ima, uglavnom se organiziraju u dva područja. Prvo obuhvaća istraživanja koja slobodno vrijeme promatraju kao jedan od glavnih indikatora kvalitete života, a istražuje se povezanost aktivnosti koje se obavljaju u slobodno vrijeme s mentalnim i fizičkim zdravljem. Poteškoće se javljaju ukoliko je pojedinčeva motivacija ekstrinzična, dakle aktivnosti se biraju zbog nedostatka drugih mogućnosti. Sve je više istraživanja koja govore u korist slobodnog vremena kao modela pozitivnog razvoja mladih povezujući ga s pozitivnim razvojnim ishodima. Drugo područje obuhvaća istraživanja koja aktivnosti slobodnog vremena promatraju s obzirom na stres, probleme u ponašanju te uporabu opojnih sredstava. Ono u čemu se svi stručnjaci slažu jest da je okruženje prepuno rizičnih i zaštitnih čimbenika. Većina istraživanja koja se bave prevencijom koju nudi slobodno vrijeme kreće od razine strukturiranosti aktivnosti, stoga razlikujemo nestrukturirane i strukturirane aktivnosti (Maglica i Matijašević, 2022).

Nestrukturirane se aktivnosti odnose na one koje se provode bez plana, a često ne uključuju roditeljski nadzor (gledanje televizora, igranje igara). Istraživanja pokazuju da dječaci kod ovog tipa aktivnosti ostvaruju niži školski uspjeh i pokazuju probleme u ponašanju. Strukturirane aktivnosti uglavnom su organizirane u obliku izvanškolskih aktivnosti (sport, glazbena škola). Istraživanja pokazuju da viša razina strukturiranosti igra ključnu ulogu u ostvarivanju preventivnoga potencijala budući da djeca i mladi u takvim aktivnostima imaju mogućnost kreiranja identiteta te izgradnje boljih odnosa sa vršnjacima (Maglica i Matijašević, 2022).

Istraživanja strukturiranih aktivnosti u odnosu na konzumaciju alkohola pokazalo je razliku među samim strukturiranim aktivnostima. Tako djeca uključena u sportske aktivnosti imaju veći rizik za ranu konzumaciju alkohola u odnosu na vršnjake koji se bave drugim izvanškolskim aktivnostima. Aktivnosti više razine strukturiranosti pokazale su se kao dobar otpor prema konzumiranju alkohola od djece od 12 i 13 godina (Maglica i Matijašević, 2022).

Maglica i Matijašević (2022) ukazuju na važnost svjesnosti o spolnim razlikama u kontekstu prevencije. Djevojčice su sklonije provođenju vremena u nestrukturiranim aktivnostima poput druženja s vršnjacima, dok dječaci više vremena provode u strukturiranim aktivnostima koje uključuju natjecanje. Uključivanje u strukturirane aktivnosti dovodi do smanjenja eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju, ali i razvoja socijalnih vještina.

Zrilić (2005) se osvrće na istraživanje provedeno u SAD-u u kojem je proučavano što djeca rade u slobodno vrijeme. Istraživanje je pokazalo da ona djeca koja slobodno vrijeme provode neorganizirano imaju lošiji školski uspjeh što govori u prilog vjerovanju da je vrijeme koje učenici provode s roditeljima u pozitivnoj korelaciji s dobrim školskim uspjehom te u negativnoj korelaciji s problemima u ponašanju.

8. Suradnja pedagoga s roditeljima

Prevenzijsko djelovanje odgojno-obrazovne ustanove značajno se unaprjeđuje ukoliko škola uspijeva surađivati s roditeljima. One roditelje koji bi u najvećoj mjeri trebali biti uključeni u školske intervencijske programe najteže je potaknuti na suradnju (Bouillet i Velimirović, 2017).

Glascoe (2002) u svojoj knjizi predstavlja PEDS (Parents' Evaluations of Developmental Status) ili tehniku *Roditeljske procjene dječjeg razvojnog statusa* koja omogućuje korištenje roditeljskih zabrinutosti kao lako dostupnih podataka o učenju, razvoju i ponašanju djece. Važna mogućnost koju PEDS pruža je utvrđivanje postoji li kod djece blaga, mala, umjerena ili velika vjerojatnost postojanja nedijagnosticiranog razvojnog poremećaja. Također pomaže u utvrđivanju roditelja kojima je potrebno vođenje u cjelokupnom procesu u svrhu poboljšanja djetetova razvoja, ali i smanjivanja roditeljske zabrinutosti. Ohrabrujući su podatci da se PEDS-om otkriva 74-80 % djece s razvojnim poremećajima te 70-80 % djece koja nemaju razvojne smetnje. PEDS se može koristiti tako da roditelji samostalno ispune zadani obrazac ili putem intervjua. Obrazac se sastoji od deset pitanja od kojih su dva otvorenog tipa, a osam višestrukog izbora. Roditelji imaju mogućnost zaokružiti „ne“, „da“ i „malo“ te napisati objašnjenje.

Jedan na svakih deset roditelja izrazit će dvije ili više zabrinutosti o svom djetetu. Kod takve djece postoji 20 puta veća vjerojatnost postojanja nekog poremećaja nego kod djece čiji roditelji nisu iskazali nikakvu zabrinutost. Iz ovoga proizlazi da 50 % te djece uistinu ima poremećaje, a još 20 % ih postiže ispodprosječne rezultate u jeziku, inteligenciji i akademskom postignuću. U 79 % slučajeva djecu za koju su roditelji procijenili da imaju dvije ili više zabrinutosti potrebno je uputiti na ispitivanje govora, a kod djece čiji su roditelji procijenili da imaju manje od dvije zabrinutosti je u 71 % slučajeva potrebno psihološko testiranje.

Više od 10 % roditelja pri ispunjavanju PEDS-a izrazi dvije ili više zabrinutosti, a koje su značajni prediktori razvojnih poremećaja. Otprilike polovica te djece ima razvojne poremećaje ili poremećaje ponašanja, dok ostala postižu ispodprosječne rezultate na testovima.

Po pitanju priopćavanja rezultata testiranja, važno je znati da roditelji u većoj mjeri pogrešno interpretiraju informacije ukoliko su im one priopćene putem telefona. Također više pokazuju anksioznost, zabrinutost i dugotrajnu uznemirenost. Stručnjaci tada preuzimaju odgovornost educiranja roditelja i pozitivnog utjecanja na njihove stavove o traženju pomoći.

9. Zaključak

Razmišljajući o porastu broja djece s problemima u ponašanju, važnost razvoja adekvatne privrženosti i odabir adekvatnog roditeljskog odgojnog stila postaje ključan. Detaljnom analizom kombinacija nesigurnih obrazaca privrženosti s autoritarnim, permisivnim i zanemarujućim odgojnim stilom, ovaj rad pokazuje kako roditeljski odgojni stilovi i kvaliteta privrženosti mogu značajno utjecati na emocionalni i socijalni razvoj djece.

Brojna istraživanja nedvojbeno potvrđuju važnost stvaranja sigurne primarne emocionalne veze sa skrbnikom. Iako postoji mogućnost stvaranja privrženosti i u kasnijoj dobi, rano stvaranje privrženosti plodno je tlo za razvoj ugodnih emocija i prihvatljivih oblika ponašanja temeljenih na zdravoj slici o sebi te samopouzdanju.

Također je naglašena potreba za daljnjim istraživanjima u svrhu boljeg razumijevanja utjecaja privrženosti i odgojnih stilova na razvoj djece te kreiranja raznih preventivnih programa. Osim prevencije, važnu ulogu ima i intervencija koja mora biti organizirana sukladno potrebama svakog zasebnog djeteta. Po tom je pitanju ključna uloga pedagoga, ali i ostalih stručnih suradnika u pružanju adekvatne podrške.

Prije samog kreiranja preventivnih programa i intervencija, važno je istražiti potrebe djece kako bi se identificirale specifične poteškoće. Najvažniji dio svake intervencije je suradnja pedagoga s roditeljima. Ključno je motivirati nezainteresirane roditelje, educirati ih o temi i dati im potrebne upute za daljnji rad s djetetom.

10. Sažetak

Ovaj završni rad za cilj ima istražiti utjecaj privrženosti i roditeljskog odgojnog stila na razvoj problema u ponašanju kod djece i adolescenata. Privrženost, kao primarna emocionalna veza između djeteta i primarnog skrbnika, igra ključnu ulogu u djetetovu emocionalnom i socijalnom razvoju, a njezina kombinacija s roditeljskim odgojnim stilovima može povećati ili smanjiti rizik od razvoja problema u ponašanju. Naglasak je na važnosti preventivnih programa i ciljanih intervencija usmjerenih na pružanje podrške djeci i mladima s rizikom za razvoj problema u ponašanju te onima koji već pokazuju probleme u ponašanju.

Ključne riječi: problemi u ponašanju, privrženost, roditeljski odgojni stil

Summary

This final paper aims at investigating the impact of attachment and parenting style on the development of behavioral problems in children and adolescents. Attachment, as the primary emotional bond between a child and a primary caregiver, plays a crucial role in the child's emotional and social development, and its combination with parenting styles can either increase or decrease the risk of behavioral problems. Emphasis is placed on the importance of preventive programs and targeted interventions aimed at supporting children and youth at risk of developing behavioral problems, as well as those who already exhibit such issues.

Key words: behavior problems, attachment, parenting style

11. Literatura

1. Mary D. Salter Ainsworth, & Bell, S. M. (1970). Attachment, Exploration, and Separation: Illustrated by the Behavior of One-Year-Olds in a Strange Situation. *Child Development*, 41(1), 49–67. <https://doi.org/10.2307/1127388>
2. Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907. <https://doi.org/10.2307/1126611>
3. Bašić, J. & Janković, J. (ur.) (2001). Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
4. Bašić, J. (2009). Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb: Školska knjiga.
5. Beitel, A., & Parke, R. D. (1998). Paternal involvement in infancy: The role of maternal and paternal attitudes. *Journal of Family Psychology*, 12(1), 3-24.
6. Berk, L. E. (2015). Dječja razvojna psihologija. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Bilić, V. (2023). Školski uspjeh djece koju roditelji pretjerano štite i kontroliraju. *Varaždinski učitelj*, 6 (13), 64-70. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/308305>
8. Bouillet, D. i Velimirović, I. (2017). Sudjelovanje roditelja u procjeni potreba učenika za socijalnopedagoškim intervencijama – standardizacija mjernog instrumenta. *Kriminologija & socijalna integracija*, 25 (1), 34-51. <https://doi.org/10.31299/ksi.25.1.2>
9. Bouillet, D., & Uzelac, S. (2007). Osnove socijalne pedagogije. Zagreb: Školska knjiga.
10. Buljan Flander, G., Štimac, D. i Ćorić Špoljar, R. (2013). Podrška obitelji i prijatelja kao čimbenik prilagodbe djeteta na razvod roditelja. *Klinička psihologija*, 6 (1-2), 63-76. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/167455>
11. Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An Interactionist Perspective on the Socioeconomic Context of Human Development. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 175-199.
12. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
13. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.

14. Dautović, S. (1999). EMOCIONALNI PROBLEMI DJECE I MLADEŽI I ŠKOLSKI USPJEH. *Kriminologija & socijalna integracija*, 7 (1), 105-110. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/94244>
15. Davison, G. C., & Neale, J. M. (2002). *Abnormalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. de Kemp, R. A. T., Scholte, R. H. J., Overbeek, G., & Engels, R. C. M. E. (2006). Early adolescent delinquency: The role of parents and best friends. *Criminal Justice and Behavior*, 33(4), 488-510. <https://doi.org/10.1177/0093854806286208>
17. Deković, M., Janssens, J. M. A. M. & Van As, N. M. C. (2003). Family predictors of antisocial behavior in adolescence. *Family Process*, 42.
18. Feldman, R. (2003). Infant-mother and infant-father synchrony: The coregulation of positive arousal. *Infant Mental Health Journal*, 24(1), 1-23.
19. Ferić, M. (2002). Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38 (1), 13-24. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/17643>
20. Galambos, N. L., Barker, E. T., & Almeida, D. M. (2003). Parents Do Matter: Trajectories of Change in Externalizing and Internalizing Problems in Early Adolescence. *Child Development*, 74(2), 578–594. <http://www.jstor.org/stable/3696332>
21. Glascoe, F. P. (2002). Suradnja s roditeljima : upotreba roditeljske procjene dječjeg razvojnog statusa u otkrivanju razvojnih problema i problema ponašanja te bavljenju tim problemima. Jastrebarsko: Naklada Slap.
22. Goleman, D. (1995). *Emocionalna inteligencija*. Mozaik knjiga.
23. Johnston, J., Pruett, M. K., & Tschann, J. M. (1989). Ongoing postdivorce conflict: Effects on children of joint custody and frequent access. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59(4), 576-592.
24. Jouriles, E. N., Bourg, W. J., & Farris, A. M. (1991). Marital Adjustment and Child Conduct Problems: A Comparison of the Correlation Across Subsamples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(2), 354-357.
25. Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). RODITELJSKO PONAŠANJE I PROBLEMI U PONAŠANJU KOD ADOLESCENATA. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), 243-262. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.17>
26. Koller-Trbović, N., Miroslavljević, A. i Jeđud Borić, I. (2017). Procjena potreba djece i mladih s problemima u ponašanju-konceptualne i metodičke odrednice. Ured UNICEF-

a za Hrvatsku. Preuzeto s: <https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Prirucnik-o-procjeni-potreba-web.pdf>

27. Krakar, E. (2019). Rizični i zaštitni čimbenici za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju (Diplomski rad). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:209204>
28. Lebedina-Manzoni, M., Puntarić S. (2009). Psihološke osnove poremećaja u ponašanju. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983). Socialization In The Context Of The Family: Parent-Child Interaction.
30. Macuka, I. (2022). Pregled suvremenih izazova u roditeljstvu. *Suvremena psihologija*, 25(1), 71-88.
31. Maglica, T. (2021). Komunikacija i znanje roditelja o iskustvima svoje djece s problemima u ponašanju – razlike u procjeni roditelja i adolescenata. *Kriminologija & socijalna integracija*, 29 (1), 41-65. <https://doi.org/10.31299/ksi.29.1.3>
32. Matijašević, B. i Maglica, T. (2022). Slobodno vrijeme u prevenciji problema u ponašanju djece i mladih. *Socijalna psihijatrija*, 50 (1), 75-92. <https://doi.org/10.24869/spsih.2022.75>
33. Matošević, J. (2020). Mentalno zdravlje djece razvedenih roditelja. *Psychē*, 3 (1), 57-68. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/267813>
34. Mlinarević, V. (2022). Odgoj djeteta i komunikacija roditelja u suvremenim uvjetima. *Nova prisutnost*, XX (1), 133-144. <https://doi.org/10.31192/np.20.1.9>
35. Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine (NN 98/2009). Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_08_98_2481.html. Posljednji pristup stranici 7. travnja 2023.
36. Opić, S. (2006). Komorbiditet poremećaja ponašanja učenika. *Pedagoška istraživanja*, 3 (2), 109-120. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/139251>
37. Paquette, D. (2004). Theorizing the Father-Child Relationship: Mechanisms and Developmental Outcomes. *Human Development*, 47(4), 193–219. <https://www.jstor.org/stable/26763803>
38. Parke, R. D., Coltrane, S., Duffy, S., Buriel, R., Dennis, J., Powers, J., French, S., & Widaman, K. F. (2004). Economic Stress, Parenting, and Child Adjustment in Mexican American and European American Families. *Child Development*, 75(6), 1632–1656. <http://www.jstor.org/stable/3696667>

39. Pejović Milovančević, M., Popović Deušić, S. i Aleksić, O. (2002). DEFINIRANJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU U OKVIRU DJEČJE PSIHIJATRIJE. *Kriminologija & socijalna integracija*, 10 (2), 139-152. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/98995>
40. Pennington, D. C. (2004). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
41. Rohner, R. P., & Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research*, 36(1), 16-16.
42. Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2009). *Introduction to parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications* (Revised April 10, 2009). University of Connecticut.
43. Valenčić Štemberger, A. (2021). DJECA U RIZIKU ZA RAZVOJ EMOCIONALNIH PROBLEMA I PROBLEMA U PONAŠANJU. *Metodički obzori*, 16 (2 (31)), 123-136. <https://doi.org/10.32728/mo.16.2.2021.06>
44. Valjan-Vukić, V. (2009). OBITELJ I ŠKOLA – TEMELJNI ČIMBENICI SOCIJALIZACIJE. *Magistra Iadertina*, 4 (1), 171-178. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/50946>
45. Vulić-Prtorić, A. (2003). Depresivnost u djece i adolescenata. Jastrebarsko: Naknada Slap.
46. Zbodulja, S. (2014). *Utjecaj roditeljskih stilova odgoja na ponašanje djeteta* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:139680>
47. Zrilić, S. (2005). Autoritarni odgojni stil roditelja kao prediktor školskog neuspjeha. *Pedagogijska istraživanja*, 2 (1), 125-137. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/139348>
48. Windle, M. (1994). A Study of Friendship Characteristics and Problem Behaviors among Middle Adolescents. *Child Development*, 65(6), 1764–1777. <https://doi.org/10.2307/1131292>

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVANA SABLIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce PEDAGOGIJE I ENGLJSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 28.8.2024.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: IVANA SABLIC'

Naslov rada: PRIVRŽENOST I RODITELJSKI STILOVI KAO
PREDIKTORI PROBLEMA U PONAŠANJU

Znanstveno područje i polje: _____

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
KATIJA KALEBIĆ JAKUPČEVIĆ, DOC. DR. SC.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
MAJA LJUBETIĆ, PROF. DR. SC.
TONI HAČLIĆ, DOC. DR. SC.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22)).

Split, 28.8.2024.

Potpis studenta/studentice: Ivana Sablic'

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.